

Szczecin, 30 października 2023 r.

dr hab. Anna Magdalena Kosińska, prof. US
Instytut Nauk Prawnych
Uniwersytet Szczeciński

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Trzpis – Szysz
pt. *Odpowiedzialność międzynarodowa za czyny popełnione w czasie*
okupacji wojennej

Warszawa 2023, ss. 316,

przygotowanej pod kierunkiem

prof. UW dr hab. Katarzyny Myszonej – Kostrzewy

1. Uwagi wstępne

Niniejszą recenzję rozprawy doktorskiej Pani mgr Katarzyny Trzpis – Szysz pt. „Odpowiedzialność międzynarodowa za czyny popełnione w czasie okupacji wojennej” (Warszawa 2023, ss. 316) przygotowanej pod kierunkiem prof. UW dr hab. Katarzyny Myszonej – Kostrzewy przedkładałam jako wykonanie dyspozycji Uchwały nr 404 Rady Naukowej dyscypliny nauki prawne z dnia 26 czerwca 2023 r. w sprawie wyznaczenia recenzentów rozprawy doktorskiej oraz składu przeprowadzającego egzaminy doktorskie w przewodzie doktorskim mgr Katarzyny Trzpis – Szysz.

2. Wybór tematu rozprawy i tematyka badawcza

Tematyka badawcza podjęta w recenzowanej rozprawie z całą pewnością zasługuje na to, by uczynić ją przedmiotem analizy prawniczej. Dzieje się tak co najmniej z trzech powodów. Po pierwsze kwestia odpowiedzialności międzynarodowej za czyny popełnione w czasie okupacji wojennej nie była do tej pory całościowo zanalizowana w polskiej

doktrynie prawa międzynarodowego. Po drugie temat wybrany przez Doktorantkę jest niezwykle aktualny ze względu na toczące się współcześnie konflikty zbrojne i pozostawanie terenów będących przedmiotem tychże konfliktów pod okupacją (wymienić można tu choćby trwający od lutego 2022 r. konflikt zbrojny pomiędzy Rosją a Ukrainą czy też eskalujący w ostatnich tygodniach konflikt pomiędzy Palestyną a Izraelem). Tym samym przedstawione w pracy wnioski mogą mieć znaczenie praktyczne dla stosowania prawa międzynarodowego w przypadku pociągnięcia do odpowiedzialności państw – okupantów. Po trzecie wreszcie – i to należy podkreślić szczególnie – temat samej odpowiedzialności międzynarodowej państw nie został dotychczas skodyfikowany, co tylko podnosi rolę doktryny i poglądów prezentowanych w tym zakresie przez piśmiennictwo.

Pewne wątpliwości budzi temat rozprawy, który mógłby zostać doprecyzowany. Autorka zwraca w pracy uwagę na problemy definicyjne okupacji, jednak powołując się zarówno na definicję W. Góralczyka i S. Sawickiego na str. 31 rozprawy, jak też na str. 35 na definicję okupacji pokojowej R. Kwietnia, wyraźnie podkreśla, że podmiotem okupującym jest państwo. W kolejnych rozdziałach rozprawy – trzecim, czwartym i piątym – Autorka analizuje prawnomiędzynarodowe zasady odpowiedzialności państwa w związku z okupacją wojenną (również w kontekście odpowiedzialności międzynarodowej państwa za działania nieregularnych sił zbrojnych – podrozdział 4.3). Tym samym, wydaje się, że bardziej zręczne i czytelne ujęcie tematu wiązałoby się z dodaniem do tytułu desygnatu okupanta i zredagowanie go jako: „Odpowiedzialność międzynarodowa państwa za czyny popełnione w czasie okupacji wojennej”.

3. Układ treści i systematyka rozprawy

Układ treści rozprawy koresponduje zasadniczo z obranym tytułem. Ujęty on został (poza wstępem, zakończeniem i bibliografią) w sześć rozdziałów zatytułowanych kolejno: Rozdział I: Zagadnienia teoretyczne, Rozdział II: Okupacja wojenna w świetle prawa międzynarodowego, Rozdział III: Zasady odpowiedzialności międzynarodowej państwa w związku z okupacją wojenną, Rozdział IV: Podmiotowa odpowiedzialność państwa w związku z okupacją wojenną, Rozdział V: Przedmiotowa odpowiedzialność państwa w związku z okupacją wojenną, Rozdział VI: Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości wobec zagadnienia odpowiedzialności międzynarodowej państwa w czasie okupacji

wojennej. Taki schemat pracy wpisuje się w układ od ogółu do szczegółu, co pozwala na przeprowadzenie pogłębionej analizy prawnej.

Na aprobatę zasługuje rozpoczynanie każdego rozdziału uwagami wstępnymi, zaś kończenie ich wnioskami – pozwala to na prześledzenie i zapoznanie się z efektami analizy badawczej prowadzonej przez Doktorantkę na każdym etapie rozprawy.

Metodologicznie poprawne, i jednocześnie wpływające na klarowność wywodu, jest przyjęcie układu pracy, w którym na początku znalazły się rozważania definicyjne i teoretyczno – prawne. Autorka pierwszy rozdział poświęciła zdefiniowaniu pojęcia odpowiedzialności międzynarodowej państwa i okupacji, przechodząc płynnie w rozdziale drugim do analizy źródeł prawa międzynarodowego odnoszących się do stanu okupacji.

Dopiero w rozdziale trzecim Doktorantka poddaje analizie zasady odpowiedzialności międzynarodowej państwa w związku z okupacją wojenną, zwracając szczególną uwagę na rolę form odpowiedzialności międzynarodowej okupanta i przesłanki wyłączenia odpowiedzialności prawnomiędzynarodowej.

Kolejne dwa rozdziały dotyczą przedmiotowej i podmiotowej odpowiedzialności państwa w związku z okupacją wojenną, zaś ostatni rozdział rozprawy poświęcony został analizie orzecznictwa Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawach dotyczących okupacji wojennej.

Podsumowując, układ pracy oceniam jako szczególnie klarowny i spójny.

4. Cele, teza, pytania oraz metody badawcze rozprawy

Cel pracy, pytania badawcze oraz hipoteza badawcza zostały określone we wstępie dysertacji. Zgodnie z nim Autorka określa „podstawowe zadanie badawcze” jako potrzebę zbadania, czy „prawo międzynarodowe publiczne w wystarczający sposób reguluje zagadnienie odpowiedzialności państwa w czasie okupacji za czyny niezgodne z prawem międzynarodowym”. Autorka nie stawia wyraźnie wyodrębnionych pytań badawczych, ograniczając się do wskazania, że „należy zbadać podstawy prawne, zasady, praktykę, a następnie dalsze perspektywy ponoszenia przez państwa odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie w czasie trwania dokonywanej przezeń okupacji”.

Autorka określa we wstępie również hipotezę badawczą, zgodnie z którą „brak jednomyślności państw w odniesieniu do ukształtowanych dotychczas propozycji odpowiedzialności międzynarodowej państwa może w najbliższej perspektywie nie prowadzić do szybkiego przyjęcia konwencji w tym zakresie”. Uważam, że hipoteza

badawcza nie została postawiona do końca prawidłowo – nie ma ona bezpośredniego związku z celem pracy i w mojej ocenie może stanowić hipotezę pomocniczą, a nie główną. Wydaje się, że Autorka powinna określić szerzej cel pracy jako analizę źródeł prawa międzynarodowego i praktyki w obszarze prowadzonej okupacji wojennej w świetle odpowiedzialności państwa za czyny popełnione w czasie okupacji, zaś jako tezę badawczą do pracy postawić właśnie zaproponowany cel. Wówczas, po wyodrębnieniu zadań badawczych Autorce łatwiej byłoby prowadzić wywód w oparciu o analizowane źródła i przedstawić bardziej skonsolidowane wnioski końcowe.

Na marginesie warto podnieść, że pytania badawcze zostały niejako wyodrębnione we wstępie w streszczeniu rozdziałów – i tak np. Autorka podnosi, że rozważania zawarte w rozdziale II skupiają się m.in. na odpowiedzi na pytanie, czy okupacja wojenna jest legalna. Wyodrębnienie pytań badawczych w odrębnym akapicie stanowiłoby wartość dodaną metodologicznej warstwy pracy.

Doktorantka prawidłowo określiła podstawę źródłową pracy jako umowy międzynarodowe i normy prawa zwyczajowego z obszaru prawa konfliktów zbrojnych i międzynarodowego prawa humanitarnego, dokumenty organizacji międzynarodowych oraz orzeczenia sądów międzynarodowych.

Co się tyczy metodologii, została ona dobrana prawidłowo. W pracy wykorzystano metodę historycznoprawną, dogmatyczną i prawno – porównawczą. Warto byłoby poszerzyć zawartą we wstępie charakterystykę przyjętej metodologii, pokrótce odnosząc się do kwestii, jakie metody zostały zastosowane przy badaniu jakich źródeł.

5. Merytoryczna ocena rozprawy doktorskiej

Pod względem merytorycznym praca zasługuje na ocenę pozytywną. Autorka wykazuje się bardzo dobrą znajomością źródeł i literatury. Doktorantka nie ogranicza się jedynie do opisu obowiązujących norm prawnych, ale wywód wzbogaca o własne wnioski i praktyczne problemy związane z okupacją wojenną.

W związku z tym, że część uwag dotyczących poszczególnych rozdziałów zawarta została w poprzedniej części recenzji nie będę referowała treści poszczególnych części rozprawy, ograniczając się jedynie do uwag szczegółowych.

Wartością dodaną pracy jest szczegółowy wywód na temat okupacji Palestyny jako przykładu okupacji dotyczącego problemu suwerenności i uznania państwa (2.1.2.2.). Autorka z pewnością w momencie składania rozprawy nie zdawała sobie sprawy, jak

aktualne staną się te wywody w kontekście toczącego się obecnie konfliktu zbrojnego. Tragiczna sytuacja międzynarodowa i trudne relacje pomiędzy Palestyną a Izraelem tylko potwierdzają aktualność i ważność podjętego przez Autorkę tematu, jak i konieczność, co podkreśla Doktorantka w uwagach końcowych, jak najszybszego skodyfikowania zagadnienia odpowiedzialności międzynarodowej państwa za czyny popełnione w czasie okupacji wojennej.

Na odbiór warstwy merytorycznej pracy wpływa niekiedy niepoprawny język prawniczy, o czym szerzej będę pisała w dalszej części rozprawy, ale w tym miejscu pragnę podnieść, że stosowanie terminu „niezależności sędziowskiej” jest błędem merytorycznym, skoro Konstytucja określa status sędziów jako niezawisłych, zaś sądy jako niezależne.

Autorka wykazuje zaangażowanie w temat rozprawy i nie stroni od podawania przykładów, z jakimi musi mierzyć się społeczność międzynarodowa współcześnie w związku z zachodzącymi zjawiskami okupacji wojennej. Docenić należy dość szczegółowe zanalizowanie odpowiedzialności państwa okupanta za dobra kultury znajdujące się na terytorium okupowanym (choć w mojej ocenie można poszerzyć rozważania na temat ochrony prawnej wynikającej z konwencji UNESCO dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury z 1970 r., jak również kwestie strat wojennych Polski w czasie II wojny światowej) czy też poruszenie kwestii walki z najemnictwem.

6. Dobór i wykorzystanie materiałów źródłowych i literatury oraz formalna strona rozprawy

Prawniczy język rozprawy jest zasadniczo poprawny, choć zdarzają się błędy językowe, o czym wspominałam we wcześniejszej części recenzji.

Autorka zasadniczo trzyma się zasady, by stosować zwroty polskojęzyczne, z odniesieniem w nawiasie do ich odpowiedników angielskich (str. 33), nie ustrzega się jednak pewnych nieścisłości pisząc raz termin wielkimi literami (Responsibility to Protect), a raz małymi (responsibility to rebuild, s. 33). Z kolei w zakończeniu Doktorantka w ogóle nie odnosi się do tłumaczenia na język polski terminu prawniczego, używając jedynie jego angielskiej nazwy (countermeasures, s. 274).

Pewnym uchybieniem, wymagającym korekty, jest powołanie się w tekście na Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (s. 257), bez powołania się na publikator w przypisie oraz w spisie źródeł.

Tekst przed złożeniem rozprawy do recenzji nie został w mojej ocenie poddany należytej korekcie językowej - w pracy zdarzają się liczne błędy stylistyczne („ (...) a także przedstawionych przez nie stosowanej przez siebie praktyki” - s. 29; „katalog przestępst i zabroni” - s. 96, „sama Konwencja jest o tyle istotna, gdyż” - s. 109).

Autorka niekonsekwentnie i zamiennie stosuje raz inicjał imienia Autora w tekście, powołując się na jego poglądy, a raz pełne imię (np. s. 31).

Tekst został podzielony na akapity, jednak są one w mojej ocenie za krótkie - akapit to jednostka redakcyjna, która powinna służyć rozwinięciu konkretnej myśli, a trudno za takie rozwinięcie uznać akapit składający się z czterech wierszy (s. 45, s. 83, s. 198). W pracy zdarzają się również różne kolory czcionki (czarna i szara - s. 70, 91, 254). W tekście zdarzają się powtórzenia, ze szczególnym nadużywaniem słowa „jednak” (np. s. 74, 84).

Technika redagowania przypisów jest co do zasady poprawna, ale zdarzają się również pewne błędy. Autorka z niezrozumiałych dla mnie przyczyn, przy cytowaniu literatury zagranicznej i podawaniu strony, zamiast skrótu „s” podaje „p” (za angielskim „page”), mimo, że praca jest napisana w języku polskim (np. str. 18, 19, 21, 91). Powołując się na pewne, uznane za kanon, prace doktryny w języku angielskim Autorka nie podaje w przypisie stron - tak np. na s. 22 (przypis 37, 40). Z kolei powołując się w jednym przypisie na kilka pozycji literatury, Autorka zapomina o średniku, tak, aby czytelnik mógł z jasnością stwierdzić, kiedy kończy się jeden tytuł, a zaczyna drugi (np. przypis 49 na s. 25). Autorka powołuje się również na monografie wieloautorskie, nie podając autora rozdziału, a jedynie redaktora głównego (s. 33, przypis 83).

W przypadku przypisów dotyczących tekstów źródłowych również zdarzają się błędy - i tak w przypadku przypisu 57 na stronie 27 brak jest podania oficjalnego publikatora umowy międzynarodowej. W przypisie 212, gdzie Autorka powołuje się na źródła prawa unijnego, adres publikacyjny Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej nie jest podany poprawnie, zaś powoływanie się na link z systemu eur - lex uważam za zbędny i niewłaściwy. Z kolei w przypisie 404 w ogóle nie podano adresu publikacyjnego.

Bibliografia zajmuje w tekście rozprawy 39 strony. Niestety, ze sposobem jej sporządzenia wiąże się mój najpoważniejszy zarzut. Autorka podzieliła bibliografię na następujące części: Umowy międzynarodowe, akty prawne i dokumenty organizacji

międzynarodowych; Orzeczenia, opinie doradcze i stanowiska stron; Słowniki i encyklopedie; Artykuły prasowe i Strony Internetowe.

W mojej ocenie niedopuszczalne jest przygotowanie wykazu źródeł w pracy z zakresu nauk prawnych w sposób, jakiego dokonała tego Doktorantka. Źródła prawa (bo w większości w pierwszej części bibliografii te się znalazły) zostały przedstawione w porządku alfabetycznym, bez zważania na ich hierarchię. Tymczasem poprawne zestawienie źródeł prawa zakłada ich podział na co najmniej umowy międzynarodowe, akty prawa unijnego i prawo krajowe. W dodatku cytowanie wielu aktów prawnych jest niepoprawne – Autorka źle cytuje źródła prawa UE (o czym była już wcześniej mowa, pkt 16), nie podaje publikatorów w przypadku aktów prawa krajowego (pkt 35) i międzynarodowego (np. pkt 41 czy 52). Pomędzy źródła prawa wmieszane zostały również np. Raport Amnesty International czy projekt rezolucji (pkt 63, 65). Część ta, w przypadku planowanej publikacji rozprawy, powinna zostać koniecznie poprawiona. Jeśli chodzi o dobór i wykorzystanie literatury w języku polskim i angielskim, to Doktorantka wykorzystała obszerną literaturę przedmiotu. Rekomendowałabym podział literatury na publikacje zwarte i artykuły w czasopismach.

7. Końcowa ocena rozprawy

Wskazane w recenzji usterki i uchybienia nie zmieniają ogólnie pozytywnej oceny rozprawy doktorskiej Pani mgr Katarzyny Trzpis – Szysz pt. „Odpowiedzialność międzynarodowa za czyny popełnione w czasie okupacji wojennej”. Rozprawa ta stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie naukowej (nauki prawne), a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

W związku z tym stwierdzam, że spełnia ona wymogi rozprawy doktorskiej określone w art. 187 ustawy prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. z 2023 poz. 742 t.j.) i może stanowić podstawę ubiegania się przez Panią mgr Trzpis – Szysz o nadanie stopnia naukowego doktora.

Anna Kosinska